

מבט על, גיליון 1486, 9 ביוני 2021

החתימה הסעודית להובלת המהפכה הירוקה במזרח התיכון

קים נח ויאל גוז'נסקי

ערב הסעודית, הממוקמת לצד ארצות הברית במקום הראשון בפליטת גזי חממה לנפש, השיקה יוזמה שאפתנית עבודה ועבור המזרח התיכון, המשתלבת בחזון 2030 של הממלכה: ייצור 50 אחוזים מתמהיל האנרגיה שלה מאנרגיה מתחדשת עד 2030. מניעי היוזמה אינם סביבתיים גרידא, אלא גם כלכליים ומדיניים, קרי רצון לזכות בנקודות זכות מול הממשל האמריקאי החדש, שהציב את נושא הסביבה גבוה בסדר היום שלו. על ישראל לשקול להעמיק שיתופי פעולה עם ערב הסעודית בנושאים סביבתיים, בדגש על היבטים אנרגטיים, שכן אפשר שיהיו בסיס להעמקת הקשרים בין המדינות.

ב-27 במארס 2021 [הכריז](#) יורש העצר הסעודי, מוחמד בן-סלמאן, על "היוזמה הסעודית הירוקה" - The "Saudi Arabia Green Initiative" and the "Middle East Green Initiative" - להובלת מהלך סעודי סביבתי כולל במזרח התיכון. מדובר במפת דרכים אזורית, שאמורה לסייע לממש מטרות מוגדרות שהציבה לעצמה הקהילה הבינלאומית במאבק בהתחממות הגלובלית, המושגת בעיקרו על צמצום פליטות גזי החממה. היוזמה משתלבת בחזון 2030, שעליו הכריז בן-סלמאן כבר ב-2016, שכן המאבק הסביבתי כרוך בגמילה מהזהב השחור ומעבר לאנרגיות מתחדשות.

היוזמה הירוקה כוללת את פרויקט הייעור הגדול בעולם, שבמסגרתו יואץ כיסוי הצמחייה בערב הסעודית (התחייבות לנטיעת 10 מיליארד עצים וכך לתרום אחוז אחד ליעד הגלובלי של שתילת עצים) ובשכנותיה (התחייבות נוספת לנטיעת 40 מיליארד עצים ברחבי המזרח התיכון, מה שיתרום חמישה אחוזים מהיעד הגלובלי). עוד כוללת היוזמה הירוקה התחייבות להפחית את פליטות הפחמן של המדינה, להילחם בזיהום ובשחיקת הקרקע, לשמור על החי הימי ולהעלות את אחוז השטחים המוגנים במדינה.

שאפתנית במיוחד היא הצהרת בן-סלמאן כי עד 2030, 50 אחוזים מתמהיל האנרגיה של הממלכה יהיה מאנרגיה מחדשת (בעוד [שעל פי סוכנות האנרגיה הבינלאומית](#), ב-2018 פחות מ-0.05 אחוזים מאספקת החשמל של ערב הסעודית הגיעה מאנרגיה מתחדשת). ב-8 באפריל ערך יורש העצר טקס חנוכה לתחנת הכוח הסולארית SAKAKA, שם גם [הכריז](#) על שבעה פרויקטים סולאריים חדשים. במקביל, קרן ההשקעות הציבורית הסעודית השיקה את פרויקט Sudair Solar Energy ב-Sudair Industrial City, אחד הפארקים הסולאריים הגדולים במדינה. הקיבולת הכוללת של כל הפרויקטים היא 3.67 ג'יגוואט, והם צפויים לספק אנרגיה ללמעלה מ-600,000 משקי בית באופן שיקטין את פליטת גזי החממה ביותר מ-7 מיליון טון מטרי, [על-פי משרד האנרגיה הסעודי](#). התפתחויות אלו נועדו לזרז את המעבר לאנרגיות ירוקות במסגרת חזון 2030 ולמצב את ערב הסעודית כמוקד עולמי לאנרגיה קונבנציונאלית ואנרגיה מתחדשת. לדברי בן-סלמאן, שמקשר את היוזמה הירוקה לפילוסופיית המודרניזציה הכוללת שלו, פעולות אלו למען האקלים יובילו לגיוון כלכלי וישפרו את התחרות, יעוררו חדשנות ויצרו מיליוני משרות איכותיות בממלכה, החשובות לדור הצעיר שהאבטלה פושה בו.

ואכן ניכר כי שאלות של אבטלה ויציבות כלכלית, וכן פוליטית, קשורות למוטיבציה הירוקה של ערב הסעודית להפנות את המשאבים שיתפנו מהחיסכון האנרגטי לטובת קידום רפורמות מבניות נדרשות בכלכלה. מגפת הקורונה העצימה את הלחצים הכלכליים על הממלכה והמחיש שוב את עוצמת והיקף התלות שלה בשוק הנפט העולמי. חתירה לייצור מקורות הכנסה ירוקים שאינם תלויים בנפט יידרשו משאבים רבים, המתחרים במשאבים הדרושים כיום על מנת למתן את הירידה ברמת החיים של האזרחים. [הערכה](#) בערב הסעודית היא כי מהלך שיפחית את השימוש בדלקים מזהמים יחסוך לממלכה כ-200 מיליארד דולר בעשור הקרוב, שאותם ניתן להפנות למימוש רפורמות משקיות. נראה שבן-סלמאן מבין שעליו ליטול סיכונים בתחום היציבות הפנימית בטווח הקצר והבינוני לטובת הטווח הארוך. הסיכון נובע מפגיעה בתנאי החיים המפליגים של האזרחים על פי "החוזה" שבין שליט לאזרחיו, שהוא הבסיס לסדר המונרכי.

ערב הסעודית רגישה במיוחד לאפקטים של התחממות הגלובאלית ולכודה במעגל קסמים בשל תנאי האקלים השוררים בה: עם העלייה בטמפרטורות עולה הדרישה לייצור חשמל עבור מיזוג האוויר שבתורו דורש שריפת דלקים פוסיליים שתורמים להתחממות הגלובאלית. הדבר נכון גם בכל הנוגע להתפלת מים, שכן המחסור במי שתייה, הגובר נוכח צמיחת האוכלוסייה ועליית הטמפרטורות, גורם לכך שסעודיה כבר היום [מחזיקה במפעלי ההתפלה הגדולים בעולם](#), מה שמגדיל את צריכת האנרגיה של המדינה ובהתאם את פליטת גזי החממה שלה. השאלה היא, **עד כמה הממלכה תהיה מוכנה להרחיק לכת במימוש היוזמה הירוקה**, במיוחד כשמדובר במדינה המתאפיינת בתרבות בזבוז בין הגבוהות בעולם. על פי [הבנק העולמי](#), ערב הסעודית ממוקמת במקום הראשון, לצד ארצות הברית, בפליטות גזי חממה לנפש. למרות שהממלכה מתמודדת כבר עשורים עם אתגרים סביבתיים לרבות עלייה בטמפרטורות, מחסור במים וזיהום, הפתרונות שהיו לה להציע עד כה היו כספיים, למשל רכישה של שטחים חקלאיים נרחבים בדרום אמריקה ובאפריקה לגידול תבואות או סבסוד יקר של חקלאות בשטח הממלכה עצמה.

ועם זאת, בערב הסעודית גוברת ההבנה שהפחתת השימוש במקורות האנרגיה הקונבנציונליים היא בלתי נמנעת לאור היוזמות הסביבתיות הגלובליות החדשות, הצפויות להכתיב את כוחות השוק. חוקרים [מצביעים](#) על כך שהשינוי יהיה מהיר וטוטאלי, שכן שלב הצמיחה האקספוננציאלי נוטה להימשך עד שהטכנולוגיה החדשה מהווה כ-75 אחוזים מגודלה האולטימטיבי בשוק העולמי. האזורים שישכילו להכין עצמם לשינוי ירוויחו מהמהלך, בעוד שלמשתתפים מאחור צפויים הפסדים כלכליים משמעותיים. לאחר שנים של עלייה בצריכת הנפט הלאומית של ערב הסעודית, שר האנרגיה הסעודי (שעד ספטמבר 2019 כונה שר הנפט), [הצהיר](#) במאסר האחרון כי בכוונת ערב הסעודית להפחית את הצריכה של פחמימנים נזליים (נפט וגז טבעי), מה שמצד אחד יסייע לה לצמצם את פליטות גזי החממה שלה, ומצד שני יאפשר לה לשמור על עמדתה כיצואנית פחמימנים. זאת, משום שצמצום בצריכה המקומית יגדיל את הקיבולת הפנויה של ארמקו לטווח הארוך, עד הגמילה הטוטאלית של העולם מנפט.

כך תוכל ערב הסעודית לנצל עד תום את רווחיה מאנרגיות מזהמות ובמקביל לממן ולפתח את משק האנרגיה המתחדשת שלה. ערב הסעודית, כמו גם איחוד האמירויות השכנה, מבינה שעם הגמילה ההדרגתית מהנפט מגיעה גם ההזדמנות להיות מבין המובילות בשוק האנרגיה המתחדשת ואף להחזיק בנתח משמעותי של השוק הזה בעולם, אם תשקיע את עיקר משאביה במהלך כזה.

לא מן הנמנע כי העיתוי להשקת היוזמה היא המרכזיות המיוחסת לסוגיית האקלים בממשלו של הנשיא ג'ו ביידן, בניגוד לגישת ממשל טראמפ. היחסים בין ריאד לווינגטון מצויים בשלב רגיש של התאמות או "כיוול מחדש", כמו שמכנה זאת הממשל. בעוד ממשל טראמפ התבסס על מערכת יחסים אינטימית עם ערב הסעודית, ממשל ביידן מתכוון לאמץ גישה עניינית שתקדם אינטרסים אמריקאים, אך גם לא תתעלם מערכים דוגמת זכויות אדם ושמירת הסביבה. גם בפסגת האקלים הבינלאומית שארגן הנשיא האמריקאי ביום כדור הארץ (22-23 באפריל) בהשתתפות מנהיגי העולם, הצהיר המלך סלמאן שערב הסעודית תארח השנה את פורום היוזמה הירוקה וכן מפגש פסגה ליוזמה הירוקה במזרח התיכון.

המלך ויורש העצר הדגישו את החשיבות שבשיתופי פעולה אזוריים בתחום, אולם ניכר כי ערב הסעודית שואפת להוביל את התהליך ולא להצטרף ליוזמות אחרות. כך למשל, באפריל 2021 נפגשו באבו-דאבי נציגים מכל מדינות המפרץ ומדינות ערביות נוספות לדיאלוג אזורי בנושאי אקלים בהשתתפות שליח נשיא ארצות הברית לענייני אקלים, ג'ון קרי. אולם במפגש לא נוכח נציג מערב הסעודית, שהכריזה ימים ספורים בלבד לפני כן על היוזמה הירוקה שלה. מבין מדינות המפרץ, איחוד האמירויות נחשבת מובילה ביוזמות ירוקות, בפיתוח פתרונות וטכנולוגיות מתחדשות אחרות, במיוחד בכל הקשור לאנרגיה סולארית, גרעינית וערים ירוקות כמו מאסדר. באיחוד האמירויות נמצא גם המטה של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה מתחדשת (IRENA) והיא שמה לה [למטרה](#) ש-30 אחוזים מתמחיל האנרגיה שלה יהיה ירוק עד שנת 2030. היעדר נציג סעודי ביוזמות סביבתיות מצד האמירויות מעלה תהיות לגבי תחרות עתידית אפשרית במפרץ סביב המעבר לאנרגיות מתחדשות.

סיכום ומשמעויות לישראל

היוזמה הירוקה שהשיקה ערב הסעודית הינה שאפתנית ביותר ומנסה **למצב אותה כמובילת המאבק הסביבתי במזרח התיכון**. יש מדענים ודיפלומטים [התופסים](#) מהלך זה כמופרך ומביעים ספק בנוגע ליכולתה של ערב הסעודית, מדינה שכלכלתה מבוססת על רווחי נפט, לעמוד ביעדים שמציבה היוזמה הירוקה. גם בקרב הנהגה הסעודית אין תמימות דעים בנוגע ליוזמה. בתחילת יוני [התבטא](#) אחיו של יורש העצר, שר האנרגיה עבדול עזיז בן-סלמאן, בגנות [הדו"ח](#) שפרסמה סוכנות האנרגיה העולמית אשר הציג מפת דרכים למעבר לאנרגיות מתחדשות עד 2050, בטענה שמחברו אינו מחובר למציאות. התבטאות חריפה זו רומזת לאפשרות של יריבות בקרב ההנהגה על רקע המדיניות הסביבתית המתוכננת.

האלמנט התחרותי באזור יכול בהחלט להניע רצון עז ורצינות לממש את היעדים השאפתניים. אמנם רבים [מצדדים](#) ביוזמה ומדגישים את החשיבות שיש בהפחתת פליטות הדרגתית מצד ערב הסעודית, לצד השקעה בתוכניות לקליטת פחמן דו-חמצני מהאטמוספירה, דוגמת פרויקט הייעור הסעודי הענף, שנועד לסייע בקיבוע פחמן. עם זאת, חשוב לזכור שבדיוק כשם שהבטחות של מדינות רבות במסגרת הסכם פריז טרם מומשו, ערב הסעודית איננה יוצאת דופן. לפיכך, גם אם שאיפותיה מרחיקות לכת וכוונותיה טובות, יש להתייחס אליהן במידה של ספקנות.

יש להניח ששיתופי פעולה סביבתיים יהיו בשנים הקרובות סוגיה מרכזית בזירה הבינלאומית, בעיקר בתקופת ממשל ביידן. הנורמליזציה בין ישראל לבין מדינות שונות במזרח התיכון מציעה הזדמנויות ליצירת שיתופי פעולה גם בתחומים סביבתיים, בדגש על אנרגטיים. כמו כן, לא מן

הנמנע ששיתופי פעולה סביבתיים אלו יהוו חלק מרכזי ממתווה ליצירת יחסים עם שחקניות אזוריות נוספות, שעמן טרם כוננה ישראל יחסים.